

Koning David

Jan Fokkelman

Van alle koningen die ons in de boeken Samuël en Koningen worden voorgesteld, krijgt David wel het kleurrijkste portret. Hij is de hoofdpersoon in ongeveer veertig literaire eenheden en in drie ervan die ons poëzie bieden, treedt hij op als zanger.

Op weg naar het koningschap van David verspilt de schrijver van Samuël geen tijd, maar schotelt ons direct een paradox voor. In 1 Samuël 16 horen we hoe de oude profeet naar Betlehem wordt gestuurd om nog onder het vigerende regime van Saul een nieuwe koning te zalven. Hij zit een sacrale maaltijd voor en vader Isaï toont hem zijn zeven zonen; van enkele horen we zelfs de eigennaam. Zeven is een mooi, ja heilig getal, denken wij, en de profeet meent de juiste kandidaat al te zien, tot driemaal toe, maar wordt gecorrigeerd door zijn Heer: 'De mens kijkt naar het uiterlijk, maar JHWH kijkt naar het hart!' Waarop de vader een achtste zoon tevoorschijn laat komen, achter de schapen vandaan. De schrijver presteert het de naam van het joch geheim te houden tot zijn laatste vers (16:13).

De paradox schuilt erin dat het lang anonieme, bijna overgeslagen nakomertje de ware blijkt te zijn, de kandidaat van God. Hij wordt in die positie getild door het literaire patroon 7 + 1. Een heilig getal is mooi, maar soms wordt het overtroffen door een verrassend surplus dat een wenk van transcendentie bevat. En op dit punt aangekomen, waag ik het twee verbanden met de poetica te leggen. De klassieke dichtkunst hanteert de acht als het centrale normatieve getal in de versbouw. Tientallen psalmen scoren in het originele Hebreeuws precies het hele getal 8 als gemiddeld aantal lettergrepen per colon (en worden geflankeerd door gedichten waarvan de prosodie geregeld door de precieze 7 of 9 wordt bepaald). En ten tweede: meer dan de helft van alle psalmen heeft 'van David' als opschrift. Dat hoeft niet per se een aanduiding van auteurschap te betekenen, maar kan worden opgevat als 'David waardig' – een oordeel uitgesproken toen het bijbelse Israël veel later aan canonvorming toekwam.¹

Een veelzijdige jongeman

De eerste scène waarin David agens is, verschijnt snel en toont hem als artiest op de lier. Hij wordt de muziektherapeut van koning Saul, die gekweld wordt door vlagen van psychose. Zo zijn de uitverkoerde en de verworpenen bijeen aan het hof: de favoriet van God zelf oog in oog met de vorst wiens onder-

gang eigenlijk al vastligt. Zijn naam is Désiré, sja'oe! is immers dat voltooid deelwoord, 'gewenst', maar zijn ambtsaanvaarding is het hachelijke compromis tussen de wens van het volk en taaie weerstand van twee autoriteiten (God en Samuël) die zich gepasseerd voelen.

1 Samuël 17 is het kolossale verhaal waarin de kolos van de vijand ondergaat. Het is oorlog, en zo schrikwekkend als de verschijning van de voorvechter Goliat is voor het leger, zo intimiderend is de wapencatalogus in de verzen 5-7 voor de lezer. De Filistijn is een wandelend fort en straalt onoverwinnelijkheid uit. Maar David vertrouwt op zijn God, 'de God van de slagorden Israëls'. Hij reageert met een herdersverhaal, waarin hij met z'n blote handen afrekenet met leeuw en beer die zijn kudde bedreigen, de verzen 34-37, en een metaforische blik op het strijdtoneel, die Goliat ontmaskert als een wild beest en hem navenant als prooi van aasgieren bestemt. Met een secure worp slingert hij een steen 'bovenop zijn scheenplaat', zodat het kniegewricht van Goliats harnas gefixeerd wordt. De krijger, die op David toeloopt, struikelt en valt voorover – hetgeen de Israëlieten 'lezen' als een prosternatie voor de ware God – waarna hij gemakkelijk met eigen zwaard afgemaakt kan worden. Zijn sterkte is door de worp van David zijn zwakte en zijn smadelijke ondergang geworden.²

Jonatan, de kroonprins en zelf een charismatisch strijder, herkent het charisma van de winnaar en erkent hem terstond als de kandidaat voor de troon. De twee blijken zielsverwanten, maar David is vooral de ontvanger van liefde. Zijn openbare start als een komeet brengt hem de genegenheid van het leger en de natie, en zelfs even van de koning, die hem zijn dochter Michal ten huwelijk geeft. Maar David zelf is in de tekst nooit het subject van liefhebben, altijd het object; het woord komt twaalf(!) maal voor in de tekst, voor het laatst in Davids lijkzang in 2 Samuël 1, waarvan de briljante climax voor Jonatan is.³

De verhouding tot de koning wordt al snel problematisch; de ongelukkige Saul reageert met jaloezie, en voorspraak van Jonatan helpt al gauw niet meer. Zowel David als zijn boezemvriend ziet een speer op zich af suizen en David moet vluchten. Hij wordt in het zuiden door een condottiere met een legertje verstotenen. Om te overleven moet hij heel alert manoeuvreren en zelfs de vazal worden van Achisj, de vorst van het Filistijnse Gat. Maar hij opereert zo

Tallose koningen passeren in de boeken Samuël en Koningen de revue. Het kleurrijkste portret krijgt David, maar daar zag het in het begin (1 Samuël 16) niet naar uit. Wat maakt David nu tot een goede koning?

Dr. J.P. Fokkelman doceerde Hebreeuws en Aramees aan de Faculteit der Letteren van de Universiteit Leiden (1963-2001). Zijn website: www.janfokkelman.nl.

¹ Voor syllaben tellen in praemasoretisch Hebreeuws en de vondst van diverse vormen van numerieke perfectie, zie de delen II en III van mijn reeks *Major Poems of the Hebrew Bible* (Assen: Van Gorcum 2000 en 2003), die structuur en prosodie van alle Psalmen bespreken. Eenvoudige uitleg ook in mijn *Dichtkunst in de Bijbel* (Zoetermeer: Meinema 2000).

² Drie redenen pleiten tegen 'voorhoofd': 1. In 17:6a betekent *métsach* 'scheonplaat' en dat is dan in vers 49 niet anders! 2. De Filistijn valt niet achterover, maar voorover. 3. De Filistijnen hadden helmen die het voorhoofd bedekten.

³ Hoewel... in 2 Samuël 19:7 zorgt Joab nog voor een meedogenloos chiasme van liefde en haat. Vergelijk nog het midden van Tamars verhaal in hoofdstuk 13.

gewiekst dat hij ermee wegstrekt. Saul zet de achtervolging in, maar David slaagt er wederom in de uitslag van hun krachtmeting radicaal om te keren. Tot tweemaal toe valt Saul in zijn handen, maar hij spaart hem. In hoofdstuk 24 vindt de confrontatie toevallig plaats en bij dag, in hoofdstuk 26 (geen *doublure*, maar *complement*) is het een nachtelijke ontmoeting waarvan de choreografie tot in de puntjes door David wordt bepaald.

Deze twee ontmoetingen geven David de kans het wezen van het koningschap in Israël te definiëren. Zijn gehoor bestaat uit de koning en uit krijgers van beide kampen, als hij beide malen uitlegt dat de Gezalfde van JHWH onaanraakbaar is. Het ambt van koning is dus sacraal. Wie de hand naar de koning opheft, moet met zijn leven betalen; dat zal spoedig blijken als een Amalekiet beweert dat hij Saul op het slagveld de *coup de grâce* heeft gegeven op diens verzoek, en als twee op een beloning azende sergeants Isjbaäl in zijn bed vermoorden en zijn hoofd bij David inleveren (2 Sam. 1 en 3).

Het ene of het andere vorstenhuis

Op weg naar de troon, en zelfs tot het einde van zijn leven heeft David de handen vol aan zijn relatie tot het huis Saul, in negatieve zowel als positieve zin. De plusmomenten zijn voornamelijk deze: het helende spel op de lier, de onverwoestbare band met Jonatan, hulp van Michal als David ongezien moet vluchten, en later de zorg die David heeft voor Mefiboset (2 Sam. 9). De minpunten zijn in eerste instantie de jaloezie van koning Saul en zijn meermaals achtervolgen van David, en na de dood van Saul de wrok die in de stam Benjamin gekoesterd wordt en later op hem krijgt in de dubieuze rol van Ziba, maar nog meer in de haat van Simeï. Een griezelig toppunt van dubbelzinnigheid is de taak die David als koning jegens de Gibeonieten moet vervullen (in 2 Sam. 21): om een vloek af te wenden moet hij zeven nakomelingen van Saul executeren.

Uiteindelijk wordt de dubbelzinnigheid in de verhouding David-Saul afgelost door twee momenten van synthese. Saul overbrugt de kloof in hun laatste persoonlijke contact. Van jager tot gejaagde geworden, maakt hij van de nood (deze dwangpositie) een deugd en erkent volmondig Davids koninklijke bestemming. Daarmee helpt hij ook zichzelf: op weg naar de ondergang maakt hij schoon schip, reinigt hij zijn geweten. En van zijn kant sluit David de relatie ook positief af door de indrukwekkende lijkzang waarmee hij koning en kroonprins volmondig de laatste eer bewijst, na hun einde op het slagveld.

De weg naar de troon is nu vrij, en David begint als koning van Juda. Maar dat betekent meteen dat de genoemde kloof zich opnieuw manifesteert, ditmaal als een dreigende scheuring tussen noord en zuid. David blijkt echter een koelbloedige politicus te zijn. Harde onderhandelingen met de ijzervreter Abner,

de sterke man in het noorden, degraderen prinses Michal tot pion op het schaakbord van de Realpolitiek, en leiden de ondergang van Isjbaäls (Isboset, *red.*) kortstondige regime in, waarna David de troon van een verenigd koninkrijk kan bestijgen. Zijn keuze voor een nieuwe hoofdstad verraadt dat hij de noodzaak van bruggen bouwen beseft: Jeruzalem ligt op neutrale grond tussen Juda en de noordelijke stammen in. De godsdienst wordt handig ingeschakeld voor het leveren van de beslissende sanctie: Jeruzalem is voortaan tevens het centrum van cultus en pelgrimage.

Als David dit beleid wil bekronen met tempelbouw, zegt God 'nee, dank je' en vervangt deze gave door de zijne: een heilsorakel, door Natan overgebracht, dat een permanente dynastie belooft (2 Sam. 7). Zo wordt het structureren van de ruimte vervangen en ruimschoots overklast door structureren van de tijd, precies zoals in Psalm 132. God is de maker van en partner in het verbond met de Sion geworden. Weinig later zal David in een nieuwe gedaante, die van *hardboiled criminal*, God noodzaken tot een onheilsorakel dat wederom permanentie aanzegt: het zwaard zal nooit meer wijken van het huis-David.

Tragiek: de gevolgen van Davids morele val

David bouwt aan een machtig rijk, maar de oorlogen en veroveringen die daarvoor nodig zijn interesseren zijn biograaf niet. Hij veegt ze in een hoofdstuk van opsommend karakter bijeen (II Sam. 8) om de handen vrij te hebben voor hof en bestuur; daarmee kan hij zich verdiepen in zaken van het innerlijk.

Koning David in de doopkapel van de Santa Maria Maggiore, Rome.

De absolute macht en het ego van David vormen samen een fataal elixer. Hij bezwangert de vrouw van een loyale officier en laat haar man aan het front omkomen. Dan verschijnt Natan aan het hof. Hij begrijpt dat hij niet met opgeheven vingertje kan binnenstuiven bij de potentaat. Zoiets werkt niet. Hij kiest ervoor een parabel te vertellen, van de rijke die de arme berooft. Een geniale interventie, omdat hij begint bij Davids goede kant. Zoiets kan alleen een uitstekende psychotherapeut verzinnen. De ontzetting waarmee de koning reageert, verraadt dat empathie en rechtsbesef bij hem nog springlevend zijn. Aangesproken als opperrechter velst hij het correcte vonnis, viervoudige vergoeding. Hij kent zijn jurisprudentie: zie de rechtsregel in Exodus 21:37. Dan volgt de radicale ingreep van de profeet waardoor buitenwereld (een incident in de provincie, dacht David) opeens binnenwereld wordt: 'Jij bent die man!'

De gevolgen zijn enorm, want het vonnis blijft geldig buiten het parabolische en treft de koning persoonlijk. David moet viermaal een kind afstaan aan een vroegtijdige en meestal gewelddadige dood, steeds in samenhang met onwettige seks, en de schrijver spreidt dat over vier bedrijven. 2 Samuël 9-12 loopt uit op de dood van het in echtbreuk bij Batsaba verwekte kind; in de hoofdstukken 13-14 wordt Amnon om zijn verkrachting van Tamar door haar volle broer Absalom vermoord. De moeizame verzoening die Joab na jaren weet tot stand te brengen tussen David en Absalom (nog in hoofdstuk 14) weerhoudt de laatste er niet van een staatsgreep te plegen en zijn vader publiek te schofferen met een seksueel theaterstuk (op het dak van het paleis 'komt hij binnen' bij achtergebleven haremdames van David). Joab toont opnieuw het inzicht van een groot staatsman door de incorrigibele prins na een veldslag in het Overjordaanse af te maken (2 Sam. 15-20). En zijn vorst geeft hij wat later een stevige aframmeling (19:6-8). David zal zijn vierde kind postuum verliezen: het is de ook al ambitieuze Adonia, die zijn troonpretenties niet wil opgeven en ook niet kan verbergen, nadat de factie-Salomo de wedstrijd om de troonsopvolging heeft gewonnen; hij betaalt ervoor met zijn leven (1 Kon. 1-2).

Sterk en zwak

Zo heeft de tweede helft van Davids leven onthuld dat de sterke koning een zwakke vader is, die niet tegen zijn onstuimige zonen kan optornen. De opperrechter die zo vlot bescheid wist na het bericht van de profeet doet niets als Amnon – de eerste in de rij troonpretendenten – zijn halfzuster verkracht. Daarop besluit Absalom het recht dan maar in eigen handen te nemen. Na het doden van Amnon maakt hij dat hij wegkomt, maar als hij drie jaar later terugkomt, onderneemt David wederom niets tegen de moordenaar. En als de coup van Absalom uitloopt

op een nederlaag op het slagveld en zijn eigen dood, toont de vader een onrealistische sentimentaliteit op het moment dat hij de uitslag verneemt. Hij preferert vaderlijk gejammer boven zijn plicht als koning om een dankbaar welkom te bereiden voor zijn eigen getrouwen, de uitgeput binnenkomende soldaten die hun leven veil hadden voor het redden van Davids troon.

Het einde van David is nog ontlusterender. De stoude man, aan wie de factie-Salomo nog een machtswoord heeft weten te ontfutselen over de troonsopvolging, neemt afscheid van de wereld met gloeiende wraaklust. David heeft het geheugen van een olifant voor de vernederingen die hij heeft opgelopen. Zijn beste generaal, Joab, mag het staatsbelang voortreffelijk hebben behartigd (in de hoofdstukken 14 en 19), hij is ook de meedogenloze slachter van Abner, Absalom en Amasa geworden. En de stenen en het stof waarmee David als vluchteling werd bekogeld door Simeï staan hem ook helder voor de geest. En dus instrueert hij Salomo op zijn sterfbed: jij hebt gogme, reken af met Joab en Simeï. Het vuile werk op zijn zoon afschuiven, dat is Davids laatste daad.

Detail van 'Boom van Jesse'.
St. Michael's Church, Bath.
Foto: Anton Sinke

Literatuur

- J.P. Fokkelman, *Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel. A Full Interpretation based on Stylistic and Structural Analyses (Volumes I-IV)*, Assen: Van Gorcum 1981-1993.
- J.P. Fokkelman, *The Samuel Composition as a Book of Life and Death. Structural, Generic and Numerical Forms of Perfection*, in: A.G. Auld & E. Eynikel (ed.), *For and Against David. Story and History in the Books of Samuel (BETL 232)*, Leuven: Peeters 2010, 15-46.